

Davor Šarić
HR 10 000 Zagreb
davor.saricl@gmail.com

Prethodno priopćenje
(primljeno 5. 12. 2022.)
UDK 656.81(497.562)(091) "18"

CRTICE IZ ORGANIZIRANOG POŠTANSKOG PROMETA U LICI: PRIMJER POŠTE NA MALOM (H)ALANU I PISMA IZ 1873.

Sažetak

Povijest organiziranog poštanskog prometa u Lici, a tako i u lovinačkom kraju, usko je vezana uz Vojnu krajinu te su poštanski uredi bili smješteni u mjestima koja su odgovarala vojnim potrebama. U radu se predstavljaju rjeđi filatelistički objekti iz poštanske povijesti lovinačkog kraja u 19. stoljeću. Prvi poštanski uredi na lovinačkom području koji su bili korišteni i za vojnu i za civilnu poštu bili su Mali Halan¹ i Sveti Rok, a kako su oba zatvorena do 1894. godine, rijetki pisani tragovi njihovog postojanja pružaju uvid u tadašnje funkcioniranje pošte kao i neke društvene običaje i procese.

Ključne riječi: Lovinac, Mali Halan, pošta, Sveti Rok, Vojna krajina

Organizirani poštanski promet u Lici do 1918. godine je do sada bio obrađen gotovo isključivo u knjigama koje su izdane u tadašnjoj Austro-Ugarskoj ili Kraljevini Italiji², budući da su njihovi definirani poštanski putevi u to doba prolazili i kroz Liku. Za izvor pisanih informacija o poštanskom prometu tog vremena služe nam statistički godišnjaci ili zbirke službenih dokumenata koji su sačuvani u arhivima

- 1 Na novijim topografskim kartama ovaj se prijevoj navodi s nazivom Mali Alan, no na starim kartama se navodi isključivo kao Mali Halan (Mali Hallan), s naseljima Podprag, dolinom Veliki Halan (ljetno stanište pastira) te najvažnije naselje Mali Halan u kojem su bile službene zgrade – carinarnica, pošta i žandarmerijska postaja. (Černički i Forenbaher, 2016: 196).
- 2 Vidi: *Itinerario delle poste e stazioni militari per le provincie d'Italia tanti austriache che estere con parte de'paesi limitrofi*. 1820. Milano: Imperial regia stamp.; *Almanacco della Damazia per l'anno 1833, 1833*. Zadar; RAFFELSBERGER, FRANZ. 1834. *Poststraßenbuch oder Wegweiser durch Europa, mit besonderer Berücksichtigung auf den österreichischen Kaiserstaat*. Beč: J. D. Solinger.

nekadašnje Austro-Ugarske Monarhije, a doneseni su od strane njenih vojnih ili poštanskih uprava, kao i kasnije nastali zbornici ili katalogi filatelističkih objekata/predmeta (maraka, žigova, pisama) (Ferchenbauer, 2018; Ryan, 1980). U svim filatelističkim katalogima i zbirkama, objekti s područja Like do 1918. godine atribuirani su uz povijest austrijske ili mađarske filatelije. No, poštanski promet na teritoriju Hrvatske u 19. stoljeću, pa tako i u Lici, proučava se i u domaćoj literaturi.³

Cilj ovog rada je prikazati rijedak primjer sačuvanog filatelističkog objekta, pisma poslanog iz Malog Halana, preko Svetog Roka u Lovinac i kasnije u Gračac 1873. godine. Pismo je kupljeno na *online* aukciji od prodavatelja iz Beča i nalazi se u vlasništvu autora teksta. Papir ovog pisma je svijetlo-oker boje pri čemu je na vanjskim (recto) stranicama nešto tamnije nijanse što se zasigurno može pripisati utjecaju svjetla i oksidaciji. Samo pismo je nastalo vještijim savijanjem papira veličine 29 × 41 cm u omotnicu veličine 15 × 9 cm koja je na poleđini bila zapečaćena. Žigovi su vrlo lijepo otisnuti i nedvosmisleno čitljivi dok je rukopis vrlo kitnjast i prilično teško čitljiv. Provedenom filatelističkom analizom utvrđeno je o kakvom je objektu riječ te koji mu je značaj za povijest poštanskog prometa na lovinačkom području.

Pošte u mjestima Mali Halan i Sveti Rok zatvorene su prije 1892. godine, a naselje Mali Halan (na Majstorskoj cesti⁴ preko velebitskog prijevoja Mali Halan) napušteno je prije više od 50 godina pa time i raste značaj očuvanja filatelističkih objekata iz tog vremena.

Počeci poštanskog prometa na području Like i lovinačkog kraja

Počeci organiziranog poštanskog prometa na području Like vezani su uz vojno-krajišku potrebu za organiziranjem poštanskog prometa, ponajprije za vojne potrebe, a zatim i za civilne (pretežno upravne). Vojna krajina je od 1798. godine

3 Vidi: RUKAVINA, NIKOLA. 1944. *Hrvatska – Priručnik žigova predfilatelističkog i filatelističkog doba – signete – biljezi*. Zagreb: naklada autora, kao i povremeni članci raznih autora u časopisima *Hrvatska filatelija*, Zagreb: časopis Hrvatskog filatelističkog saveza.

4 Majstorska cesta preko Velebita, koja povezuje Zadar i Liku trasom Obrovac – Podprag – Mali (H)alan – Sveti Rok, građena je u razdoblju od 1825. do 1832. i smatra se prvom suvremenom prometnicom koja je povezala kontinentalnu Hrvatsku i Dalmaciju. Gradio ju je poznati graditelj hrvatskih cesta onog vremena, graničarski časnik Josip Kajetan Knežić. Upravo zbog velike kvalitete projektiranja i građenja prozvana je „Majstorskom cestom“. Majstorska cesta je 2007. stavljena na Listu zaštićenih kulturnih dobara Republike Hrvatske i jedna je od rijetkih starih hrvatskih cesta koja je sačuvala svoj izvoran oblik.

organizirana u područja pod inženjeringom 17 pukovnija. U Gospiću se nalazilo sjedište 1. pukovnije nazvane Lička krajiška pješačka pukovnija. U njenom sastavu bila je 8. Lovinačka satnija (*kumpanija*) koja je obuhvaćala naselja Cerje, Kik, Lovinac, Ploče, Ričice, Smokrić, Sveti Rok i Vranik. Najstarija pošta s područja Lovinca bila je vojna pošta u današnjem Ličkom Cerju (tada

Slika 1. Prikaz naselja Mali Halan na topografskoj karti Austro-Ugarske (Izvor: TK 1)

Czerje), kako je navedeno u knjizi *Topographisches Post Lexicon aller Ortschaften der k.k. Erbländer* (Crusius, 1828: 37), koju je vodila obitelj Šulentić i koja je u Ličkom Cerju djelovala sve do 1834. i otvaranja Majstorske ceste preko Velebita kada je pošta preseljena u Sveti Rok (Čeranički i Forenbaher, 2016: 74; izvor: RK1).

Razvojem gospodarskih aktivnosti, pojavila se potreba da se poštanskim uslugama koristi i civilno stanovništvo pa su otvarane redovne pošte na mjestima dotadašnjih vojnih pošta. Na području 1. pukovnije bilo je 11 redovnih pošta, a prema

POST-BUCH		Von Wien, de Vienne		191
für		425) nach Warschau, à Varsovie		
CENTRAL - EUROPA.		bis Krakau n. No. 116 d. Meil. 62½		
H. Europe, Central.		jusq. Cracovie v. m. d'All.		
ENTHALTEND:		Wilczkowice 3		
Die Poststrassen durch Deutschland und die Hauptstrassenzüge durch Europa.		Miechów 3½		
Die wichtigsten Bemerkungen für Extrapostreise.		Zarnowice 2½		
Notizen über die Dampfschiffahrten und Eisenbahn-Verbindungen.		Siensko 3		
Vergleichungen der Münzen und der Meilenmaasse, so wie diese.		Naglowis 1½		
Anhang mit den neuesten Bestimmungen über Distanzen und Extrapost-Taxen in Frankreich.		Malogoszez 2½		
MIT EINER ÜBERSICHTS-KARTE.		Lopuszno 3		
FRANKFURT 'M.		Radoszyce 3		
VERLEGT BEI CARL JÜGEL.		Ronskie 3		
1840.		Opoczno 3		
		Drazewica 3		
		Nowemiesto 3		
		Mogilnica 2		
		Belek 2½		
		Grojec ½		
		Tarczyn 2		
		Janick 2½		
		Warschau, Varsovie 1½		
		108		
		426) nach } Zara		
		à }		
		Lachsenburg d. Meil. 2		
		Wimpassing m. d'All. 3		
		G. Heßlein 2		
		Oedenburg 2½		
		9½		
		Gross-Warasdorf d. Meil. 2½		
		Güns m. d'All. 2		
		Steinamanger 2½		
		Kormend 3½		
		Levoe 2½		
		Bakos 2		
		O. Leudra 2½		
		Csakatura 2½		
		Warasdin 2		
		31½		
		Osztricza 2		
		Breznicza 2		
		Sz. Ivan 2		
		Popovecz 2		
		Agram 2		
		41½		
		Rakov Potok 2½		
		Jaszka 2		
		Karlstadt 3		
		49		
		Generalszky 3½		
		Josephsthal 2½		
		Jeszzerana 2		
		4		
		Kutaloga 2		
		Ottochacz 2		
		Perussich 4		
		Gorzpich 2		
		Medak 2		
		St. Roch 2		
		Mali Hallan 2		
		Obbrovazzo 3		
		Smiltich 3½		
		Zara 3		
		84½		

Slika 2. Post-Buch für Central-Europa... Mit einer Übersichts-Karte, Frankfurt a/M, 1840., Preslik naslovnice i str. 191. s opisom poštanske rute Beč – Zadar preko postaja Sveti Rok (St. Roch) i Mali Halan

Računskoj knjizi „Poštari 1804-1910“ bile su otvorene u mjestima: Bruvno 8. kolovoza 1869. godine, Karlobag 1. siječnja 1835., Gospić 24. veljače 1798., Gračac 15. prosinca 1849., **Mali Halan** otvorena 2. svibnja 1838. (zatvorena 12. kolovoza 1894.), Medak 1816., Srb 1. siječnja 1867., **St. Roch (Sveti Rok)** 1838. (zatvorena u rujnu 1892. te preseljena u Lovinac), Udbina 10. studenoga 1861., Donji Lapac 16. kolovoza 1864., Zrmanja (Vrelo) 1784. godine.

Zanimljivo je bilo pravilo u tadašnjoj organizaciji poštanskog prometa kojim je definirano kako razmak između poštanskih ureda/postaja ne smije biti veći od 4 sata hoda.

Na topografskoj karti iz druge polovine 19. stoljeća (izvor: TK1) prikazano je mjesto Mali Halan s piktogramom pisma ispod naziva mjesta (slika 1.) što je znak postojanja poštanskog ureda u tom mjestu.

U knjizi *Post-Buch für Central-Europa... Mit einer Übersichts-Karte* izdanoj u Frankfurtu a/M (1840.), opisana je između ostalih i poštanska ruta Beč-Zadar s poštanskim postajama i udaljenostima među njima u poštanskim miljama.⁵ Na navedenoj ruti spominju se pošte Sveti Rok i Mali Halan (slika 2).

Žig pošte Mali Halan iz 1860. – 1861.

O postojanju pošte na Malom Halanu svjedoči i sačuvan stariji vrlo rijedak primjer vodornog žiga pošte Mali Halan (*tekst na žigu: Mali Hallan*) iz 1860./1861. koji je sačuvan na isječku pisma (slika 3). Sigurni smo kako je pismo žigosano 14. ožujka, ali kako tadašnji žigovi nisu bilježili godinu, razdoblje od dvije godine je pretpostavljeno prema periodu uporabe ove marke i tadašnjem iznosu poštarine. Marka od 15 krajcara je u to doba bila poštarina za pismo koje se šalje na ciljno odredište udaljenosti veće od 20 poštanskih milja (tj. više od 150 km) pa je takvo pismo vjerojatno poslano na neko udalje-

Slika 3. Isječak pisma sa žigom pošte Mali Halan iz 1860. – 1861. Privatno vlasništvo⁶

5 U 19. stoljeću austrijska milja je predstavljala duljinu od otprilike 7,53 kilometra. Bila je poznata i kao *Postmeile* (poštanska milja) i koristila se za mjerenje i označavanje udaljenosti na cestama sve do 1918. godine.

nije odredište (Karlovac, Zagreb ili čak Beč?). Mali Halan je u to doba imao zabilježeno svega 12 stanovnika (Ryan, 1980: 878).

Pismo poslano iz Malog Halana, preko Svetog Roka u Lovinac i Gračac 1873.

Na slikama 4., 5. i 6. nalazi se preslik pisma koje je napisano 2. 7. 1873. i preporučeno poslano iz pošte Mali Halan (datum žiga 3. 7. 1873.), preko pošte Sveti Rok (datum žiga 3. 7. 1873.) Carsko-kraljevskom općinskom uredu u Lovincu, a na kraju je završilo u Carsko-kraljevskom poreznom uredu u Gračacu.

Filatelističkom analizom pisma uočava se kako:

- nije korištena poštanska marka za naplatu poštarine, što znači da je ovo bilo službeno pismo (koje je bilo oslobođeno plaćanja poštarine), a isto je navedeno i u adresi;
- pošiljatelj je za ovo pismo tražio preporučeno (pažljivo) rukovanje (rukom upisan redni broj preporuke 138) što je i razlog zbog kojeg je pismo žigosano u svim poštanskim uredima kroz koje je prošlo i zapisano u knjigama prolazne pošte;
- na okruglim poštanskim žigovima koji su tada bili u uporabi lako se mogu očitati i datum i godina po čemu se zna kako je isti dan kada je pismo otpremljeno iz pošte Mali Halan ono bilo i zaprimljeno u pošti Sveti Rok;
- kako tada nije postojala pošta u Lovincu (bit će otvorena u jesen 1892.)⁷ dostava je izvršena iz pošte Sveti Rok krajnjem primatelju Carsko-kraljevskom općinskom uredu u Lovincu, a kasnije je, pretpostavka je, po službenom kuriru budući da nema žigova prolaska kroz poštanske urede, poslano u Gračac.

Iz transkripata i prijevoda⁸ moguće je rekonstruirati sljedeće:

- Lazo Omčikus (u to vrijeme voditelj poštanskog ureda u Malom Halanu – pošmajstor) napisao je 2. 7. 1873. i poslao 3. 7. 1873. pismo iz „Br. 7. Kraljevska

6 Ovaj isječak je prodan na aukciji „Christie’s“ u Ženevi 1995. godine.

7 Prvi voditelj poštanskog ureda u Lovincu bio je Nikola Omčikus, brat Laze Omčikusa, voditelja poštanskog ureda na Malom Halanu, za što je uplatio polog od 800 kruna, a poštanski ured u Lovincu je otvoren 16. 9. 1892. (Japunčić, 2000: 107).

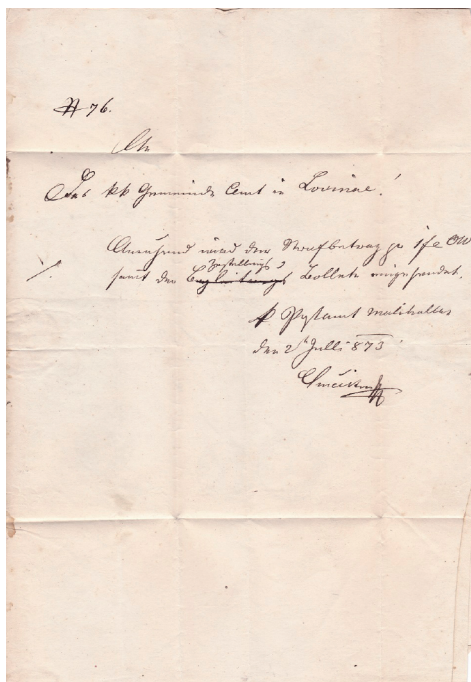
8 U cilju sadržajne analize, prvo je provedena transkripcija teksta za koju zahvaljujem kolegama s Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu dr. sc. Filipu Šimetinu Šegviću, dr. sc. Tomislavu Galoviću i Dejanu Zadri, a kasnije je i prevoditeljica Ivana Šarić pomogla u dodatnom iščitavanju i prijevodu njemačkog teksta.

Slika 4. Zatvoreno pismo iz 1873. Zbirka D. Šarić

Slika 5. Vanjska strana pisma iz 1873. Zbirka D. Šarić

Slika 6. Unutarnja strana pisma iz 1873. Zbirka D. Šarić

pošta Mali Halan“, naslovljeno na Carsko-kraljevski općinski ured u Lovincu s porukom: „Iznos kazne od 1 Forinte u austrijskoj valuti poslan je zajedno s potvrdom isporuke.“ („./.“ znak upućuje na postojanje dodatnog priloga ovom dokumentu koji je zagubljen → moguće da je bila riječ upravo o novčanici od 1 forinte).

- Dana 14. 7. 1873. ovo pismo je zavedeno pod brojem 1253 u općinskom uredu u Lovincu s naznakom „1 F. (forinta) kod mene“ (potpis nije sasvim čitak, moguće Pešut).
- Zatim je ovo pismo proslijeđeno na Carsko-kraljevski porezni ured u Gračacu s porukom: „Molimo prijenos položene svote od 1 For. nakon potvrde primitka. Lovinjac 24. srpnja 1873.“ (potpis identičan kao kod prethodne bilješke) – ime naselja je navedeno kao „Lovinjac“.
- Nakon toga je ovo pismo zavedeno u Gračacu pod brojem 674, dana 2. kolovoza 1873., s porukom „Potvrdio sam primitak od 1 fr. osobno. Carsko-kraljevski Porezni ured Gračac. 2/8 1873“ (potpis nije čitak u potpunosti – moguće Zastavniković).

Sagledavši ove podatke u cjelini, od službenog pisma na relaciji Mali Halan – Lovinac, ovaj dokument je postao službeni dopis između Carsko-kraljevskih ureda i završio u Carsko-kraljevskom poreznom uredu u Gračacu na koji nije bio inicijalno naslovljen.

Za razumijevanje iznosa kazne o kojoj je u pismu/dopisu riječ, spomenimo kako je u to doba valuta bila forinta (mađ.) koje se dijelila na krajcare (1 forinta = 60 krajcara). Mjesečna plaća u lovinačkoj satniji u to doba bila je za narednika 6 forinti i 15 krajcara, a običnog vojnika 3 forinte (Pavičić, 1987: 85), što ovaj iznos čini gotovo pa 10-dnevnom plaćom običnog vojnika.

Potpisnik i pošiljatelj izvorne poruke u ovom pismu, Lazo Omčikus, *pošmajstor* na Malom Halanu, bio je osebujna osoba koja je bila poznata u društvenom životu tog doba kao „kralj“ Plavordenkora (Petrović-Leš 2022: 165-168), neformalnog muškog hedonističkog društva (članovi su trebali biti dobro situirani gazde, veseljaci koji su mogli puno i dobro popiti i kartati) nastalog sredinom 19. stoljeća, koje je održano sve do 30-ih godina 20. stoljeća na širem lovinačkom području. Lazo Omčikus je također bio i pasionirani sakupljač starina po Lici i surađivao je s Mijatom Sabljaram i prof. Josipom Brunšmidom (Brunšmid, 1899: 181).

Zaključak

Značaj ovog pisma svakako leži u činjenici da se radi o materijalnom tragu postojanja pošta u mjestima Mali Halan i Sveti Rok koje ne postoje od 1894. godine, a činjenica kako je riječ o malim mjestima, pri čemu je Mali Halan napušten, daje dodatnu važnost očuvanju filatelističkih objekata iz tog vremena. Transkripcija i prijevod sadržaja pisma pružaju nam i uvid u tadašnje funkcioniranje pošte kao i u neke društvene običaje i procese. Osim toga, pismo je i svjedočanstvo rukopisa Laze Omčikusa, voditelja poštanskog ureda na Malom Halanu koje je na ovaj način očuvano.

Literatura

- CRUSIUS, CHRISTIAN II. 1828. *Topographisches Post Lexicon aller Ortschaften der k.k. Erbländer*. Beč: Joh. Carl Schuender.
- ČERNIČKI, LANA; FORENBAHER, STAŠO. 2016. *Starim cestama preko Velebita*. Zagreb: Libricon.
- DEMIAN, JOHANN ANDREAS. 1806. *Darstellung der oesterreichischen Monarchie nach den neuesten statistischen Beziehungen: Statistische Beschreibung der Militär-Gränze; Bd. 1, welcher die Militär-Gränze in Kroatien enthält*. Beč.
- FERCHENBAUER, ULRICH. 2018: *Österreich 1867-1918, Handbuch und Spezialkatalog, 7. auflage*. Beč: naklada autora.
- JAPUNČIĆ, MILE. 2000. *Lovinački kraj: vrijeme i ljudi*. Zagreb: naklada autora.
- PAVIČIĆ, LUKA i sur. 1987. *Lovinac*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- PETROVIĆ-LEŠ, TIHANA. 2022. *Mjesta sjećanja: Sveti Rok i Lovinac*. Zagreb: Srednja Europa.
- *Post-Buch für Central-Europa. ... Mit einer Übersichts-Karte*. 1840. Frankfurt a/M: Carl Jügel.
- RYAN, G. S. 1980. *The Cancellations of Hungarian Post Offices on the First Issues of Austrian Stamps 1850-67 during the Austrian Administration*. London: The Royal Philatelic Society.

Izvori

- RK1 = *Računska knjiga „Poštari 1804-1910“*. Zagreb: Arhiv HT Muzeja.
- TK1 = Habsburg Empire (1869-1887) – Third Military Survey (1:25000), <https://maps.arcanum.com/en/map/thirdsurvey25000/?layers=129&bbox=1738948.9005871976%2C5508723.779238445%2C1748040.1296388658%2C5512626.844995257> (12. 3. 2023.)
- BRUNŠMID, JOSIP. 1899. Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije: II. Dalmatia, *Vjesnik Hrvatskoga arheološkoga društva*, N.s. (1898), 150-205.

A piece of history from organized postal traffic in Lika: Mali Halan post office and a letter sent in 1873

Abstract

The history of organized postal traffic in Lika; as well as in the Lovinac region; is closely related to the *Vojna krajina*, as post offices were primarily established according to military needs. This paper presents rare philatelic objects from the postal history of the *Vojna krajina* region (Military Frontier) in the 19th century. The first post offices used for both military and civilian postal services in the Lovinac area were *Mali Halan* and *Sveti Rok*, both of which were closed more than 125 years ago, meaning that the rare written traces of their existence not only provide an insight into certain social processes, but also show the way the post functioned at that time.

Key words: Lovinac, Mali Halan, post, Sveti Rok, Vojna krajina